

KS. PIOTR ZIAJA

NIEDZIELNY I ŚWIĄTECZNY OBOWIĄZEK PRZYSTĘPOWANIA DO SAKRAMENTÓW POKUTY I EUCHARYSTII W POLSKIM PRAWIE SYNODALNYM DO I ROZBIORU POLSKI (1772 R.)

1. Świecenie niedzieli i świąt łączyło się od samych początków chrześcijaństwa nie tylko z obowiązkowym udziałem w Ofierze Mszy św., ale i w Uczcie Eucharystycznej. Rozumiano bowiem, że spożywanie daru ofiarnego należy do istoty każdej ofiary, a więc również najdoskonalszej i jedynie prawdziwej, bezkrwawej Ofiary Krzyżowej. W świeżej, żywej jeszcze pamięci był również nakaz Chrystusowy z Ostatniej Wieczery: „Bierzcie i jedzcie z niego wszyscy... Bierzcie i pijcie z niego wszyscy...”¹. Niestety, prawdy te zaczęły się z biegiem czasu zacierać w świadomości chrześcijan, co związane było z postępującą od VI wieku oziebnością religijną i pogarszającą się frekwencją wiernych na Mszy św.².

Odnośnie do spowiedzi św. historia liturgii sakramentalnej stwierdza, że już od VIII wieku bezpośrednim przygotowaniem do Komunii św. było przystąpienie do sakramentu Pokuty przez odbycie spowiedzi prywatnej, podobnej do obecnie obowiązującego rytu³.

Pierwsze nakazy dotyczące przyjmowania Najświętszego Sakramentu Ołtarza, a w związku z Nim i sakramentu Pokuty, pojawiły się w zbiorach prawnych Kościoła Zachodniego we wczesnym średniowieczu⁴. „Collectio Anselmo dedicata” i Reginona z Prüm „Libri duo de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis” nakazywały pod sankcją wykluczenia ze wspólnoty Kościoła przystępować do Komunii św. przynajmniej na Boże Narodzenie, Wielkanoc i Zesłanie Ducha Świętego⁵, chyba że biskup lub kapłan pozbawił kogoś tego prawa z powodu jego ciężkich występków⁶. Takie same wymagania stawiała Tripartita⁷, która ponadto usilnie zachęcała, aby przyjmować ten sakra-

¹ Por. Mt 26, 26 n.

² J. Lechner, *Liturgik des römischen Ritus*, Freiburg i.B. 1953⁶, 293 n.

³ Tamże.

⁴ Tamże, 285.

⁵ C A D, cap. 73, w: PL t. 134, 42: „Saeculares vero, qui Natalem Domini, Pascha et Pentecosten non communicaverint, catholici non credantur, nec inter catholicos habeantur”.

⁶ R P L, cap. 56, w: PL t. 132, 285: „Si aliquis christianus est, qui non comunicet vel tribus temporibus in anno, id est Pascha, Pentecosten et Natale Domini, nisi pro mortiferis criminibus episcopi vel sacerdotum iudicio a communione fuerit remotus”.

⁷ I C T, cap. 33, w: PL t. 161, 168.

ment jeszcze w każdą niedzielę, zwłaszcza w Wielkim Poście, oraz w Wielki Czwartek i Wielką Sobotę⁸.

Dekret Gracjana podtrzymywał ścisły obowiązek komunikowania w trzy największe uroczystości roku kościelnego i polecał czynić to jeszcze *ex devotione* w Wielki Czwartek, który od zarania chrześcijaństwa był dla publicznie pokutujących dniem pojednania z Bogiem i przyjęcia Ciała Pańskiego wspólnie z całą gminą chrześcijańską⁹.

Wszystkie te nakazy i zalecenia w sprawie przyjmowania Eucharystii okazały się jednak mało skuteczne, nie były przez wielu często przestrzegane. Roztropność duszpasterska nakazywała więc, celem uniknięcia większego zła, poprzestać jedynie na koniecznych, czyli zredukowanych do minimum wymaganiach. Tym kierowany, postanowił Sobór Laterański IV w 1215 r., że każdy wierny po dojściu do używania rozumu powinien przynajmniej raz w roku wypowiadać się u swojego duszpasterza i przyjąć na Wielkanoc Komunię św. Na spowiedź u innego kapłana należało uzyskać zgodę własnego proboszcza, inaczej rozgrzeszenie było nieważne. Proboszcz mógł w poszczególnym wypadku i dla słusznej przyczyny wyznaczyć inny termin przyjęcia Komunii św. Wymagania swoje, niewątpliwie bardzo skromne, obwarował Sobór surową sankcją utraty prawa wstępu do kościoła i pozbawienia pogrzebu kościelnego w wypadku braku oznak żalu przed śmiercią¹⁰. Papież Eugeniusz IV poszerzył w Konstytucji Apostolskiej „*Fidei digna relatione*” z 1440 r. termin przyjęcia Komunii wielkanocnej na okres Wielkiego Tygodnia i Oktawę wielkanocną¹¹.

Sobór Trydencki poprzestał jedynie na przypomnieniu obowiązującego prawa o rocznej przynajmniej spowiedzi w Wielkim Poście i przyjęciu Komunii wielkanocnej¹². W tak ustalonej dyscyplinie nie zaszła w okresie potrydenckim żadna zmiana. Wydana zaś przez papieża Sykstusa V Konstytucja Apostolska „*Circumspecta Romani Pontificis*” z 1586 r. potwierdziła jedynie poszerzony przez papieża Eugeniusza IV (1440 r.) okres Komunii wielkanocnej i w odpowiedzi na przesłane do Stolicy Apostolskiej zapytanie wyjaśniła, że wierni przystępujący do

⁸ Tamże, cap. 29, 167 oraz cap. 25, 166.

⁹ c. 16, D. 2: de cons., w: *Corpus Iuris Canonici*, ed. E. Friedberg, Lipsiae 1881, I oraz c. 17, D. 2: de cons.

¹⁰ Conc. Lat. IV, c. 21, w: *Conciliorum Collectio regia maxima seu Acta Conciliorum et Epistolae Decretales ac Constitutiones Summorum Pontificum ab a. 34 ad 1714*, ed. J. Harduinus, Parisiis 1715: „Omnis utriusque sexus fidelis, postquam ad annos discretionis pervenerit omnia sua solus peccata confiteatur fideliter saltem semel in anno, proprio sacerdote: et iniunctam sibi poenitentiam studeat pro viribus adimplere, suscipiens reverenter ad minus in Pascha, eucharistiae sacramentum, nisi forte de consilio proprii sacerdotis ob aliquam rationabilem causam ad tempus ab eius perceptione duxerit abstinendum: Alioquin et vivens ab ingressu ecclesiae arceatur, et moriens Christiana careat sepultura... Si quis autem alieno sacerdote voluerit iusta de causa sua confiteri peccata, licentiam prius postulet et obtineat a proprio sacerdote, cum aliter ille ipse non possit solvere, vel ligare...” To wyłączone prawo proboszcza do słuchania spowiedzi swoich parafian podkreślił ponownie pap. Sykstus IV w 1478 r.: *In Extravag. comm.*, c. 2, 1, 9, w: *Corpus Iuris Canonici III*, j.w.

¹¹ *Bullarium Privilegiorum ac Diplomatum Romanum Pontificum amplissima collectio*, ed. C. Coquelines, Romae 1739—1760, III, pars 3, 33.

¹² Concilium Tridentinum, sessio XIV, c. VIII, w: *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, ed. J. Mansi, Graz 1961, t. 33, 100; sessio XIII, c. IX p. 85.

Komunii wielkanocnej bez zgody swego proboszcza poza własną parafią, nie czynią zadość przykazaniu kościelnemu¹³.

2. Na samym początku, jeszcze przed zapoznaniem się z polskim prawem synodalnym, dotyczącym obowiązku przystępowania wiernych do sakramentów Pokuty i Eucharystii, należy zwrócić uwagę, że podobnie jak w prawie powszechnym, tak i w polskim prawie synodalnym nakaz przystępowania do Komunii św. był aż do połowy XVII wieku (do uzyskania w 1634 r. indultu apostolskiego¹⁴) ściśle złączony ze święceniem niedzieli i świąt nakazanych, do których aż do redukcji liczby świąt przez papieża Urbana VIII w 1642 r.¹⁵ należał m. in. od 1234 r. cały Wielki Tydzień¹⁶, a jeszcze wcześniej Uroczystość Wielkanocna z Oktawą¹⁷. Do sakramentu Pokuty wolno było oczywiście przystępować w dowolnym czasie, ale jak wynika ze statutów synodalnych, z którymi zapoznamy się na dalszych stronach tego studium, spowiedź św. odbywano najczęściej bezpośrednio przed przyjęciem obowiązkowej Komunii św., tzn. w Wielkim Tygodniu lub Oktawie Wielkanocnej, które do 1642 r. zaliczały się w całości do świąt nakazanych. Taka praktyka utrzymuje się zresztą jeszcze dziś w naszych parafiach, w których wierni spowiadają się najchętniej i tłumnie w ostatnich dniach Wielkiego Tygodnia, gdyż pragną jak najgodniej przystąpić do obowiązkowej Komunii św. wielkanocnej. Motyw bardzo szlachetny, choć na ogół wielce uciążliwy dla parafialnego duchowieństwa.

Do Soboru Trydenckiego nie było w Polsce, jak się wydaje, większych trudności i zaniedbań u wiernych w przystępowaniu do sakramentów Pokuty i Eucharystii, gdyż pierwszy znany nam statut synodalny odnoszący się do tego obowiązku, pojawił się dopiero w XV wieku, a późniejsze nie były zbyt liczne i w treści swojej przejawiały częściej intencje przypomnienia, niż nagany czy zaniepokojenie ze strony prawodawcy. Synod poznański odprawiony przed 1420 r.¹⁸, instrukcja powizytacyjna archidiakona warszawskiego Jana z Mrokowa z 1509 r.¹⁹,

¹³ *Bullarium Privilegiorum*, j.w. V, pars 1, 159 n.

¹⁴ *Synodus Provincialis sub III. et Rnd. Dom. Joanne Wężyk... anno Domini 1634... celebrata*, Cracoviae 1636: De Communionem tempore Paschali, w: *Constitutiones Synodorum Metropolitanæ Ecclesiae Gnesnensis Provincialium...*, Cracoviae 1761: „Cum tempus Paschale a Dominica Palmarum ad Dominicam in Albis, Confessione et Communionem fidelium, de Iure praetium huic Regno, ob paucitatem sacerdotum et multitudinem hominum, in remotis ab Ecclesiis locis commorantium, angustum esse experiantia doceat: Supplicat Synodus Sanctae Sedis Apostolicae, ut tamquam benigna Mater filiorum suorum saluti consulendo, amplius spatium, hoc est a Dominica Passionis ad Dominicam in Albis inclusive, ea de causa prorogare velit”. Brève papieża Urbana VIII „Exponi nobis nuper”, w: *Bullarium Privilegiorum* VI, pars 2, 9.

¹⁵ *Bullarium Privilegiorum* VI, pars 2, 341—343: konstytucja apostolska pap. Urbana VIII „Universa per Orbem”.

¹⁶ Por. *Dekrety Grzegorza IX*, c. 5, X, 2, 9: „...debet tamen iudicialis strepitus diebus conquiescere feriatis, qui ob reverentiam Dei noscuntur esse statuti, scilicet Natalis Domini, s. Stephani, VII diebus dominicae Passionis, Resurrectionis cum VII sequentibus, Ascensionis...”

¹⁷ Por. *Dekret Gracjana*, c. 1, D. 3: de cons.

¹⁸ J. Sawicki, *Synody diecezji poznańskiej i ich statuty* (Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne, t. VII), Poznań 1952, 146.

¹⁹ J. Fijałek-A. Vetulani, *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z r. 1420*, Kraków 1915—51, s. CLXXVII.

synod gnieźnieński z 1512 r.²⁰, synod łucki z 1519 r.²¹ i synod wileński z 1528 r.²² polecały duszpasterzom przypominać wiernym, że każdy po dojsciu do używania rozumu powinien przynajmniej raz w roku przystąpić do spowiedzi św. i przyjąć w czasie wielkanocnym Komunię św. Synod poznański domagał się przyjęcia Najświętszego Sakramentu Ołtarza w jednym z trzech ostatnich dni Wielkiego Tygodnia, natomiast instrukcja powizytacyjna oraz synody łucki i wileński rozumiały zapewne przez „Pascha — Wielkanoc” okres od Niedzieli Palmowej do Oktawy wielkanocnej włącznie, gdyż taki był od 1440 r. przewidziany przez prawodawcę powszechnego czasokres na spełnienie powyższego obowiązku.

Nie wypełniających przykazania o odbyciu rocznej spowiedzi i przyjęciu Komunii wielkanocnej, z wyjątkiem zwolnionych z tego obowiązku przez własnego duszpasterza, względnie mających poważną przeszkodę (*legitima causa*), pozbawiały statuty synodów poznańskiego i łuckiego, zgodnie z prawem powszechnym, wstępu do kościoła i pogrzebu chrześcijańskiego. Instrukcja powizytacyjna Jana z Mrokowa przewidywała tylko karę pozbawienia pogrzebu kościelnego, a synod wileński nie wspominał ani o możliwości zwolnienia, czy raczej przeniesienia terminu spowiedzi i Komunii wielkanocnej, ani o sankcjach karnych, prawdopodobnie dlatego, że jedno i drugie było powszechnie znane.

Liczniesze po Soborze Trydenckim synody przyniosły w konsekwencji częstsze przypomnienia o przynajmniej rocznej spowiedzi i Komunii św. W tym czasie można wyodrębnić dwa różniące się od siebie okresy.

Pierwszy sięga do 1634 r., w którym to Stolica Apostolska udzieliła Polsce indultu poszerzającego czas Komunii wielkanocnej²³. Statuty odprawionych w tym okresie synodów były na ogół zwięzłe sformułowane i zasadniczo zwracały uwagę na sam obowiązek jako taki oraz wywiązanie się z niego we własnej parafii i w terminie przez prawo przewidzianym. Sporadycznie tylko wspominały o możliwości odłożenia spowiedzi i Komunii św., przystąpienia do nich poza swoją parafią oraz o karach za niedopełnienie obowiązku wielkanocnego, zapewne w założeniu, że są to sprawy wiernym znane. Taką strukturę miały statuty synodów: wrocławskiego z 1580 r.²⁴, wileńskiego z 1582 r.²⁵, chełmińskiego z 1583 r.²⁶, wrocławskich z 1585 r.²⁷, 1586 r.²⁸ i 1607 r.²⁹, łuckiego

²⁰ B. Ulanowski, *Materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce w XVI w.*, Archiwum Komisji Prawniczej 1(1895), 359.

²¹ J. Sawicki, *Synody diecezji łuckiej i ich statuty* (Concilia Poloniae t. III), Warszawa 1949, 93(38).

²² Tenże, *Synody diecezji wileńskiej i ich statuty*, (Concilia Poloniae t. II), Warszawa 1948, 121(5).

²³ Do tej daty obowiązywało przyjmowanie Komunii św. od Niedzieli Palmowej do Oktawy Wielkanocnej włącznie. Por. konstytucję apost. pap. Eugeniusza IV „*Fidei digna relatione*” z 1440 r.

²⁴ J. Sawicki, *Synody diecezji wrocławskiej i ich statuty* (Concilia Poloniae t. X), Wrocław 1963, 580(39).

²⁵ Tenże, *Synody diecezji wileńskiej*, 136 n.

²⁶ *Constitutiones synodales necnon ordinationes dioecesis Culmensis*. Pars I. a saec. XV usque ad XVII, ed. A. Mańkowski, Torunii 1928, 43.

²⁷ *Statuta synodalia Dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*, ed. Z. Chodyński, Varsaviae 1890, 90.

²⁸ Tamże, 111.

²⁹ Tamże, 156.

z 1589 r.³⁰, gnieźnieńskiego z 1620 r.³¹, chełmskiego z 1624 r.³² oraz słynny list pasterski krakowskiego biskupa, Bernarda Maciejowskiego, z 1601 r., który wyjątkowo dokładnie i szczegółowo ten obowiązek precyzował³³. Niektóre synody, mianowicie wrocławskie z 1568 r.³⁴ i 1628 r.³⁵, płockie z 1589 r.³⁶ i 1593 r.³⁷, wrocławski z 1592 r.³⁸, lwowski z 1593 r.³⁹, łucki z 1621 r.⁴⁰ oraz list pasterski B. Maciejowskiego z 1601 r.⁴¹ zachęcały do częstego w ciągu roku przyjmowania sakramentów Pokuty i Eucharystii, zwłaszcza w większe uroczystości kościelne i w Wielkim Poście.

Statuty synodów: wrocławskiego z 1592 r.⁴² i łuckiego z 1607 r.⁴³ żądały od proboszczów ustalenia liczby wiernych, zobowiązanych do spowiedzi i Komunii wielkanocnej, a statuty synodów: płockiego z 1593 r.⁴⁴, wrocławskiego z 1612 r.⁴⁵ oraz list pasterski B. Maciejowskiego z 1601 r.⁴⁶ przekazania Kurii Biskupiej nawet imiennego wykazu wszystkich, którzy zaniedbali wypełnić ten obowiązek. Późniejszy, z 1628 r. statut synodalny wrocławski, kazał stosować dotkliwą karę wywołania takich z ambony⁴⁷.

Synod warmiński z 1582 r.⁴⁸ oraz list pasterski B. Maciejowskiego z 1601 r.⁴⁹ nie pozwalały na usprawiedliwianie i wstrzymywanie się od spowiedzi i Komunii wielkanocnej tym, którzy gniewali się na innych, albo byli uwikłani w proces sądowy, byleby nie ożywiła ich nie-nawiść do wiodących spór z nimi, pragnienie zemsty lub brak ducha pojednania.

Celem stworzenia jak najdogodniejszej okazji do odbycia spowiedzi

³⁰ *Acta synodi dioeclesanae Luceoriensis per Bernardum Maciejowski Episcopum Luceoriensem tribus postremis diebus Februari A. D. 1589 celebratae*, ed. Z. Chodyński, Warszawa 1875, p. 33s: De Eucharistia.

³¹ *Synodus Archidioeclesana Gnesnensis ab. ill. et rnd. Dom. Laurenrio Gem-bicki... archiep. gnesn. habita Lovicii A. D. 1620 mense Octobri, Cracoviae 1621: Circa Sacramentum Poenitentiae.*

³² J. Sawicki, *Synody diecezji chełmskiej ob. łac. z XVI—XVIII w. i ich statuty* (Concilia Poloniae t. IX), Wrocław 1957, 157.

³³ *Epistola Pastoralis Macieioviana. Ex mandato D. St. Szembek... archiep. gnesn... reimpressa, Varsaviae 1720: De Ss. Eucharistia.*

³⁴ *Statuta Synodalia Dioecesis Wladislaviensis*, 62.

³⁵ Tamże, 192.

³⁶ J. Sawicki, *Synody diecezji płockiej i ich statuty* (Concilia Poloniae t. VI), Warszawa 1952, 282 (21).

³⁷ Tamże, 328.

³⁸ Sawicki, *Synody diecezji wrocławskiej*, 630 (21).

³⁹ *Acta et Constitutiones Synodi Dioeclesanae Leopoliensis A.D. 1593... celebratae*, Cracoviae 1594, cap. I, XVI.

⁴⁰ Sawicki, *Synody diecezji łuckiej*, 103 n. (1).

⁴¹ *Epistola Pastoralis Macieioviana*, j.w.

⁴² Sawicki, *Synody diecezji wrocławskiej*, 634 (23).

⁴³ *Synodus dioeclesiana Luceoriensis celebrata a.D. 1607, Zamoscii 1607: De Eucharistia.*

⁴⁴ Sawicki, *Synody diecezji płockiej*, 328.

⁴⁵ *Acta et Constitutiones Synodi Wladislaviensis a.D. 1612 die 22 maii Wladislaviae celebratae*, Varsaviae 1612 (rękopis), *Prawo Kanoniczne* 14(1972) nr 3—4, 208 n.: (16) De publicando capitulo.

⁴⁶ *Epistola Pastoralis Macieioviana*, j.w.

⁴⁷ *Statuta Synodalia Dioecesis Wladislaviensis*, 191.

⁴⁸ *Constitutiones synodales Warmienses, Sambianses, Pomesanienses, Culmenses necnon provinciales Rigenses*, ed. F. Hilper, Brunsbergae 1899, 72 (29).

⁴⁹ *Epistola Pastoralis Macieioviana*, j.w.

św., radził synod wrocławski z 1592 r. wyznaczać dla poszczególnych dzielnic miasta czy wiosek należących do parafii oddzielne terminy w przystępowaniu do niej⁵⁰. Synod płocki z 1593 r. przestrzegał wiernych przed odkładaniem spowiedzi na ostatnie dni Wielkiego Tygodnia i nakazał, aby oprócz tej obowiązkowej spowiedzi św., każdy przystąpił jeszcze do sakramentu Pokuty w okresie Wielkiego Postu, przed Niedzielą Palmową⁵¹.

Ciekawym odchyleniem od przepisów prawa powszechnego i synodalnego był wyznaczony na przełomie XVI i XVII wieku w diecezjach: wrocławskiej, warmińskiej i chełmińskiej dłuższy okres dla przyjęcia Komunii wielkanocnej, mianowicie już od Niedzieli Pasyjnej (obecna V Niedziela Wielkiego Postu). Synody: wrocławski z 1598 r.⁵² i warmiński z 1610 r.⁵³ usprawiedliwiały to istniejącym od dawna zwyczajem, choć pierwszy z nich polecał stosować się wedle możliwości do powszechnie obowiązujących przepisów; synod chełmiński z 1605 r. tłumaczył się poważnym brakiem kapłanów⁵⁴. Wszystkie wspomniane przyczyny były niewątpliwie rozumne i poważne, uwzględniały przede wszystkim dobro wiernych i dlatego usprawiedliwiały odejście od przepisów prawa powszechnego.

Wspomniano już, że Stolica Apostolska zezwoliła 26 X 1634 r. na przystępowanie w Polsce do Komunii wielkanocnej od Niedzieli Pasyjnej (obecna V Niedziela Wielkiego Postu) do II Niedzieli po Wielkanocy (obecna III Niedziela Wielkanocna). Indultu tego udzielił papież Urban VIII w breve „Exponi nobis nuper fecerunt” Biskupi, zebrani w listopadzie 1634 r. na synodzie prymacjalnym w Warszawie, włączyli je do wydanych tam statutów prowincjalnych⁵⁵.

Pomijając wszystkie przedstawione już, a utrzymane nadal w mocy, wymogi prawne odnośnie do spowiedzi i Komunii wielkanocnej, trzeba podkreślić, że odprawione w tym drugim, końcowym okresie synody, wniosły mimo uzyskanego indultu, dość znaczne zróżnicowanie w Polsce. Z poszerzonego przez Stolicę Apostolską czasu Komunii wielkanocnej nie korzystały bowiem wszystkie diecezje. Wyraźne zarządzenia o zastosowaniu się do apostolskiego indultu wydano na synodach: przemyskim z 1636 r.⁵⁶, wrocławskim z 1641 r.⁵⁷, chełmińskich z 1641 r.⁵⁸ i 1745 r.⁵⁹, poznańskim z 1689 r.⁶⁰, chełmskim z 1717 r.⁶¹, warmińskim

⁵⁰ Sawicki, *Synody diecezji wrocławskiej*, 634.

⁵¹ Tenże, *Synody diecezji płockiej*, 325 n.

⁵² *Statuta Synodalia Dioecesis Wladislaviensis*, 146.

⁵³ *Constitutiones Synodales Warmienses*, 107 (131).

⁵⁴ *Constitutiones synodales necnon Ordinationes dioec. Culmensis*, 103.

⁵⁵ Zob. cytowany wyżej synod z breve papieskim.

⁵⁶ J. Sawicki, *Synody diecezji przemyskiej ob. łac. i ich statuty* (Concilia Poloniae t. VIII), Wrocław 1955, 224.

⁵⁷ *Statuta Synodalia Dioecesis Wladislaviensis*, 228.

⁵⁸ *Constitutiones synodales necnon Ordinationes dioec. Culmensis*, 127.

⁵⁹ *Constitutiones synodales editae et promulgatae ab ill. et rev. D.D. Andrea Stanislao Kostka... ep. Culmensi et Pomesaniensi... in Dioecetano Synodo celebrata A.D. 1745, Brunsbergae 1746*, 108 n., cap. XVII: De Eucharistia.

⁶⁰ *Synodus Posnaniensis... per Stanislaum in Magna Witwica... ep. Posn... in ecclesia cathedrali convocata anno 1689, Varsaviae br*, cap. II: De Communione Paschali.

⁶¹ Sawicki, *Synody diecezji chełmskiej*, 256 n.

z 1726 r.⁶², plockim z 1733 r.⁶³, kijowskim z 1764 r.⁶⁴ oraz w liście pasterskim biskupa (administratora apostolskiego) wileńskiego Mikołaja P a c a z 1682 r.⁶⁵.

Odmienne w tym względzie przepisy obowiązywały w diecezjach: lwowskiej, kamienieckiej, żmudzkiej, wileńskiej (od 1717 r.) i wrocławskiej. Synod lwowski z 1641 r. przewidywał na przyjęcie Komunii wielkanocnej czas od Niedzieli Białej włącznie⁶⁶. List pasterski biskupa kamienieckiego Adama K r a s i ń s k i e g o z 1760 r. podawał jako obowiązujący — okres od Niedzieli Palmowej do Niedzieli Białej. Można jednak mieć wątpliwości, czy taka była rzeczywiście praktyka w diecezji, gdyż biskup K r a s i ń s k i ograniczył się do podania w dosłownym brzmieniu encykliki papieskiej „Magno cum animi” z 1751 r., wstrzymał się zaś od dopuszczalnego w tej sprawie wyrażenia własnej woli⁶⁷. Synody żmudzkie z 1647 r. i 1752 r. ustalały najdłuższy okres Komunii wielkanocnej, bo od IV Niedzieli Wielkiego Postu do uroczystości Zesłania Ducha Świętego włącznie. Pierwszy z nich czynił to w oparciu o udzielony swego czasu indult, prolongowany przez Kongregację Inkwizycji w 1638 r. na dalsze siedem lat. Mimo ponownego upływu czasu uważano jednak, że udzielona łaska jako taka nie utraciła swojej ważności⁶⁸. Drugi natomiast powoływał się na istniejący w tym przypadku już ponad stuletni zwyczaj⁶⁹. W diecezjach wrocławskiej i wileńskiej wprowadzono jednakowy czas Komunii wielkanocnej, mianowicie od IV Niedzieli Wielkiego Postu do III Niedzieli po Wielkanocy (obecnie IV Niedziela Wielkanocna). Wrocławski synod z 1653 r. wprowadził swoje zarządzenie na podstawie uzyskanego indultu apostolskiego⁷⁰, a synod wileński z 1717 r. powoływał się na tego rodzaju praktykę w innych diecezjach⁷¹.

W związku z powyższym różnicowaniem należy przyjąć, że w pozostałych diecezjach polskich nie przestrzegano jednolitego terminu. Archidiecezja gnieźnieńska stosowała się z pewnością do indultu apostolskiego z racji włączenia go w 1634 r. do statutów prowincjonalnych. Synod krakowski z 1711 r. wzmiankował jedynie o częstej spowiedzi

⁶² *Constitutiones synodales Warmienses*, 191, cap. IX, 28.

⁶³ *Constitutiones et decreta synodi dioecesanæ Plocensis sub... Andrea Stan. Kostka...*, Varsaviae br, 50: De Eucharistia.

⁶⁴ *Statuta Synodalia Dioecesis Orthodoxæ Kijoviensis publicata ab... Josepho Andrea Comite in Załuskie Junosza Załuski*, Culmae in Prussia 1764, 150.

⁶⁵ *Modus et Ordo boni regiminis in Dioecesim Vilnensem introducendi sancitus et ex mandato ill. et rev. D.D. Nicolai St. Pac...*, Vilnae 1682, LII.

⁶⁶ *Synodus Dioecesana Leopoliensis Praesidente ill. ac rev. D.D. Stanislao Grochowski, archiep. Leopoliense*, A.D. 1641, Leopoli 1641, cap. XIV: De publicandis ex ambona.

⁶⁷ *Epistola Pastoralis ill. et rev. D. Adami in Kraśne K r a s i ń s k i ep. Camenecensis Podoliae a. salutis 1760 praemissa*, Varsaviae br, § 22.

⁶⁸ *Collectanea Constitutionum synodalium dioecesis Samogitiensis*, Vilnae 1690, 143: De Communione Paschali.

⁶⁹ *Synodus Dioecesana Mednicensis seu Samogitiae sub auspiciis Dom. ...Antonii Dominici Tyszkiewicz...* A.D. 1757 celebrata, Vilnae br, 25 cap. VIII: De Ss. Eucharistia Sacramento.

⁷⁰ S a w i c k i, *Synody diecezji wrocławskiej*, 703 (41).

⁷¹ *Decreta Sanctiones et universa acta synodi dioecesanæ ab... Constantino Casimiro Brzostowski ep. Vilnensi A. Sal. 1717...* Vilnae celebratae, Vilnae br., 62, § IV: De Communione Paschali.

oraz obowiązku doniesienia Kurii Biskupiej wszystkich, którzy zaniebdali przystąpić do tego sakramentu na Wielkanoc⁷². Z innych diecezji nie zachowały się żadne na ten temat źródła prawne.

Inną znamioną cechą tego okresu stanowiła wprowadzona w niektórych diecezjach, po raz pierwszy w Polsce, praktyka wręczania kartek do spowiedzi, które miały dopomóc w stwierdzeniu, czy wszyscy parafianie spełnili swój religijny obowiązek wielkanocny. Kartki te były zaopatrzone w pieczęć parafialną oraz prawdopodobnie imię i nazwisko penitenta. Dalsze ich losy były różne. Biskup wileński Mikołaj Paczarządził w swoim liście pasterskim z 1682 r., żeby spowiednicy wręczali je penitentom, poświadczając na nich fakt odbycia spowiedzi. Oddawano je przypuszczalnie podczas przyjęcia Komunii wielkanocnej, gdyż proboszczowie mieli dopuszczać do Niej tylko tych, którzy byli zaopatrzeni w takie kartki⁷³. Synody poznańskie z 1689 r. i 1738 r. nie wzmiankowały o własnoręcznym podpisie spowiednika. Pierwszy nakazał zebrać kartki po minionym czasie Komunii wielkanocnej⁷⁴, drugi zaś jeszcze podczas tego okresu⁷⁵. Ten ostatni porządek obowiązywał również w diecezji płockiej. Tamtejszy synod z 1733 r. podkreślał ponadto, że za rozdane kartki i wysłuchanie spowiedzi nie obciążano wiernych żadną opłatą lub przymusową pracą i podano Komunię wielkanocną także chorym i więźniom⁷⁶. Synod chełmiński z 1745 r.⁷⁷ i kijowski z 1764 r.⁷⁸ żądały, aby kartki do spowiedzi oddawano od razu przy konfesjonale.

Spośród statutów synodalnych tego okresu, wyróżniają się poznańskie ze względu na bardzo mocne i ustawiczne akcentowanie obowiązku odbycia spowiedzi i przyjęcia Komunii wielkanocnej we własnej parafii. Wierni tej diecezji skłonni byli widocznie częściej przekraczać ten przepis prawny. Synody z 1642 r.⁷⁹, 1689 r.⁸⁰, 1720 r.⁸¹ i 1738 r.⁸² piętnowały ten brak karności i przypominały o konieczności uzyskania zgody własnego proboszcza na przyjęcie tych sakramentów św. w obcym kościele.

Szczególną wymowę posiadały zarządzenia pasterskie, wydane w 1683 r.⁸³ i 1684 r.⁸⁴ przez biskupa Kazimierza Jana Bnina Opalen-

⁷² *Synodus dioeciesana ab Casimiro Łubieński ep. cracoviensi celebrata A.D. 1711*, bm., br., 32, cap. XIX.

⁷³ *Modus et Ordo boni regiminis in Dioec. Vilnensem*, LIII.

⁷⁴ *Synodus Posnaniensis*, cap. II: De Communionem Paschali.

⁷⁵ *Constitutiones et Decreta Synodi Dioeciesanae Posnaniensis per... Stanislaum Hosium... Posnaniae A.D. 1738... celebratae*, bm., br., 1 n., cap. XI.

⁷⁶ *Constitutiones et decreta Synodi Dioeciesanae Plocensis*, 76: De Poenitentia, 51: De Eucharistia.

⁷⁷ *Constitutiones Synodales editae et promulgatae ab D.D. Andrea St. Kostka*, 108, cap. XVII: De Eucharistia.

⁷⁸ *Statuta synodalia Dioeciesis Orthodoxae Kijoviensis*, 150, cap. VIII.

⁷⁹ *Constitutiones et Decreta Synodi Dioeciesanae Posnaniensis praesidente ill. et rev. D.D. Andrea de Szoldry Szoldrski ep. Posn. A.D. 1642... celebratae*, Posnaniae 1642.

⁸⁰ *Synodus Posnaniensis*, cap. II: De Communionem Paschali.

⁸¹ *Synodus Dioeciesana Posnaniensis sub D. Christophoro Antonio in Stupow Szembek ep. Posn. celebrata A.D. 1720*, Varsaviae, br., cap. V: De Communionem Paschali.

⁸² *Constitutiones et Decreta Synodi Dioeciesanae Posnaniensis per Stan. Hosium celebratae*, 44, cap. VII: De Poenitentia, cap. XI: De Ss. Eucharistiae Sacramento et Communionem Paschali.

⁸³ *Constitutiones synodales necnon Ordinationes dioeciesis Culmensis*, 234.

⁸⁴ Tamże, 254.

skiego, dla oddanej w 1577 roku (przez prowincjalny synod piotrkowski) w administrację biskupów chełmińskich, części diecezji pomezjańskiej. Wyrażały one usilne zachęty do częstego, a przynajmniej na Wielkanoc, przystępowania do sakramentu Pokuty. Przejawiająca się tam słaba pod tym względem gorliwość religijna, była niewątpliwie skutkiem intensywniejszego oddziaływania na Pomorzu Wschodnim reformacji protestanckiej.

W sumarycznej ocenie przedstawionego zagadnienia nasuwają się następujące stwierdzenia natury prawno-pastoralnej:

Należy przede wszystkim podkreślić, że podczas gdy prawodawca powszechny — powodowany racjami psychologiczno-duszpasterskimi — poprzestawał jedynie na koniecznych, minimalnych postulatach, polskie ustawodawstwo synodalne usiłowało podtrzymywać u wiernych pragnienie i praktykę jak najczęstszego przystępowania do sakramentów Pokuty i Eucharystii. Jest to widoczne szczególnie w okresie potrydenckim, w którym tak potrzebną reformę wewnętrzną Kościoła mogły zapewnić przede wszystkim te dwa źródła chrześcijańskiego życia i świętości Ludu Bożego.

Istniejąca w dzisiejszych czasach dość powszechna praktyka naszych wiernych przystępowania do Spowiedzi i Komunii św. we wszystkie większe święta roku kościelnego (Boże Narodzenie, Wielkanoc, Wszystkich Świętych — Dzień Zaduszny, parafialna uroczystość odpustowa) pozwala na przypuszczenie, że w uwzględnionym w niniejszym opracowaniu czasokresie ogół wiernych nie poprzestawał na ustalonym przez Kościół minimum, ale przyjmował i realizował ochotnym sercem zachęty swoich pasterzy do częstego korzystania ze wspomnianych sakramentów świętych.

Można w końcu zauważyć, że Kościół w Polsce bardzo odpowiedzialnie podchodził do wypełniania przez wiernych obowiązku przynajmniej rocznej Spowiedzi i Komunii wielkanocnej. Czuwał bowiem sumiennie nad jego realizacją i stosował czasem nawet publiczną naganę za opieszałość czy niewypełnienie kościelnego przykazania.